

Liszt Ferenc *esztergomi miséjéről*

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Született 1945-ben. Irodalomtörténész, kritikus. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, a Szegedi Egyetem professzora. 1991-től 1995-ig hazánk olaszországi nagykövete.

Ez az írás eredetileg a II. János Pál pápa számára rendezett vatikáni koncert magyar kísérőüzenetébe készült.

Az újjáépített esztergomi bazilika felavatása 1856-ban a legszorosabban kapcsolódott azokhoz a törekvésekhez, amelyek a Habsburg önkényuralom által kormányzott, a Bécsből irányított összbirodalomba betagolt Magyarországon ébren tartották a magyar nemzeti függetlenség szellemét. Scitovszky János esztergomi bíboros érsek, az ország primása — noha személyesen egyáltalán nem rokonszenvezett a forradalmi eszmékkel — az 1848-49-es szabadságharc leverése óta folyamatosan szembeszállt az osztrák elnyomó intézkedésekkel; így például fellépett sok, az osztrák hadbíróság által elítélt pap érdekében, védelmébe vette a hazafias szelleme miatt üldözött piarista rendet és meg akarta akadályozni a bécsi érsek azon törekvését, hogy az egész Habsburg-összbirodalom primásaként joghatósága alá vonja a magyarországi egyházmegyéket is.

A magyar katolikus fő- és alsópapság legnagyobb része örvendett annak, hogy a IX. Pius pápa és Ferenc József által aláírt konkordátum legnagyobb részt megszüntette a jozefinizmus gyakorlatát és ily módon lehetővé tette a Szentszékkal való kapcsolattartást, az ellen azonban a primás vezetésével egyöntetűen tiltakoztak, hogy a bécsi kormány abban a szellemben értelmezze az egész birodalomra érvényes konkordátumot, hogy egyház kormányzatilag is beolvassza Magyarországot. Ebben a nemzeti függetlenséget és pápához való hűséget egyaránt kidomborító magatartásban a katolikus egyház számíthatott a magyar protestánsok támogatására is. Éppen ezért vált igen nagy jelentőségűvé nem csupán egyháziilag, hanem szellemileg és politikailag is az újjáépített esztergomi bazilika felszentelése. Alátámasztotta ugyanis a magyar egyház Bécsből való függetlenségének eszméjét; a primás az ünnepségre meghívott számtalan előkelőséggel értekezletet is tartott, amelyben a császárral való kibékülés gondolatát tárgyalták meg, tehát előkészítették a majd csak 1867-ben megvalósuló osztrák-magyar kiegyezést. A kiegyezés után, pontosabban a pápai csalhatatlanság dogmájának kihirdetése után a magyar püspöki kar a maga részéről nem is tartotta továbbra kötelezőnek a konkordátumot, amely így csak Ausztriában maradt érvényben.

Esztergomnak, mint Szent István király szülőhelyének, hajdani királyi, majd egyházi fővárosnak, illetve székhelynek jelképes jellege azután is megmaradt, hogy a hódító török a 16. században elfoglalta a várost. Az egyesült keresztény seregek ugyan a tizenöt éves háborúban (1590-1605) többször is megostromolták (az el-

ső ostromnál 1594-ben halt hősi halált Balassi Bálint, a magyar reneszánsz legnagyobb költője, aki az imádkozó Dávid királyt festette lobogójára); rövid időre sikerült is visszafoglalni, ám végül a török ismét erősebbnek bizonyult, és így csak Bécs felmentése után, a 17. század végén szabadította fel végleg Sobieski János lengyel király, mint a XI. Ince pápa által szervezett Szent Liga egyik résztvevője. Azonban a török megszállás idején is tovább élt Esztergom szimbolikus jelentősége. Az esztergomi érsekek ugyanis a Pozsonytól északra fekvő kis várost, Nagyszombatot építették ki egyházkormányzati központtá; mivel pedig a királyokat a török kézre került Buda helyett Pozsonyban koronázták, ezért más földrajzi körülmények között felújult ez a kettőség, amely a középkorban Buda mint világi, Esztergom mint egyházi központ viszonylatában létezett.

A török kiűzése után a 18. században az akkori érsekek folyton tervezték, hogy visszaköltöznek Esztergomba. A legnagyobb szabású előkészületeket erre gróf Barkóczy Ferenc érsek tette, akinek javaslatára az ország megyéi gyűjtést indítottak, hogy a begyűlt összegből fedezhessék az újjáépítés óriási költségeit. A primás korai halála miatt azonban ez a kezdemény meghiúsult. A század végén, a 19. század elején azután Rudnay Sándor primás kezdte meg a grandiózus építkezést, amely évtizedekig húzódott és végül csak 1856-ban fejeződött be. Hogy mennyire az egész dicső keresztény magyar múlt momentumának számított maga az épület, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a korban még egyáltalán nem általánossá vált műemlék-megóvási szempontok messzemenő figyelembevételével szedték szét, majd építették be újra a bazilikába azt a török uralom alatt is csodálatos módon megkímélt, olasz művész által a firenzei reneszánsz stílusában épített 16. század eleji kápolnát, amelyet Bakócz-kápolna néven ismer a művészettörténet és amelyet Bakócz Tamás esztergomi érsek építtetett a maga sírkápolnájául. (Egyébként Bakócz Tamás bíborosként részt vett azon a konklávén, amelyen végül is X. Leót választották meg pápává, de ezt megelőzően az ő neve is felmerült a jelöltek között.) A kápolna megőrzése tehát nyomatékosan hangsúlyozta a magyar történelmi múlt folyamatosságát.

Mint ismeretes, Liszt Ferenc ebben a nagyszabású remekműben, az Esztergomi misében is — módjával ugyan — de alkalmazott magyaros zenei motívumokat. Liszt számára a magyarosság nem csupán azt jelentette, hogy a kor romantikus módján olvasztott egybe régies, félnépi (vagy eredetileg is folklorisztikus), illetve más kelet-európai néptől átvett zenei elemeket, hanem azt is, hogy sajátos teóriát alkotva azt feltételezte, hogy mindezen zenei töredékek egy nagy elveszett ősi zenei naiv eposz részei, amelyeket előadóként, azaz rhapszódoszként muzsikus cigányok tartottak fenn Magyarországon. Úgy gondolta, hogy mintegy az ő szellemükbe belehelyezkedve alkotásaiban tudja rekonstruálni ezt az

elveszett ősi kincset. Elmélete — amely egyébként viharos vitát váltott ki — erősen hasonlít a romantikus irodalom azon teóriájára, illetve helyenként gyakorlatára, amely az egyes népek folklorisztikus vagy annak vélt anyagából a Wolff-féle klasszika filológia értelmében felfogott homéroszi gyakorlat alapján ősi eposzokat akart rekonstruálni vagy pótolni. Ilyen például a finnek Kalevalája, ilyennek szánta hun eposzát Arany János. Liszt is írt egy szimfonikus költeményt a hunok csatájáról, amelyben a magyarok őséneket tartottak a hunok királyát, Attilát végül is a kereszt jele győzi le. Thierry francia történétíró, Liszt kortársa, aki igen sikeres és nagy hatást gyakorló könyveket írt Attiláról és az Attila-hagyományról, még mindig úgy gondolta, hogy a magyarok a hunok leszármazottjai és ezért igen merész romantikus rekonstrukcióval összekapcsolta az Attila-mondát és Szent István koronájának legendáját. Szerinte tehát II. Szilveszter pápa végül is azért küldte el a Szent Koronát István királynak, hogy mintegy viszonzozza ezzel Attila gesztusát, aki Nagy Szent Leó pápa kérésére, illetve a pápa feje fölött csodálatosan megjelenő Szent Péter és Pál látványától megrettenve visszafordult seregeivel, és megkímélte Rómát.

A magyar kereszténység kezdetéhez és személyesen Szent Istvánhoz a legszorosabban kapcsolódó esztergomi bazilika újraszentelésére írott misében a magyaros motívumok alkalmazása tehát nem kevesebbet jelent, minthogy Liszt véleménye szerint a magyar kereszténység egyesíti hagyományosan a kezdetekig visszamenő magyar nemzeti történelmi folyamatosságot, a pogány hagyományokat legyőző kereszténység diadalát és a Rómához kötő elszakíthatatlan szálakat. A remekmű egykori sikere bizonyítja, hogy ezt az érzést közönsége is osztotta.